

Zagariy A. I. Ukrainian-Russian commercial and economical collaboration during presidency of L. D. Kuchma.

In the article aspects of Ukrainian-Russian commercial collaboration during the first and the second terms of presidency of L. D. Kuchma are reviewed. The main attention was devoted to the principal achievements and problems in relations between Ukraine and Russia.

М. А. Заєць, Д. В. Кіосак

**МАТЕРІАЛИ ДО ПЕРЕДІСТОРІЇ смт. ЦЕБРИКОВЕ
(ГОФНУНГСТАЛЬ)**

Ділянка широкої долини р. Малий Куяльник поблизу впадіння Фрайбурзької балки (біля сучасного смт. Цебрикове) видається перспективним регіоном для виявлення археологічних пам'яток. Долина тут має трапецієподібну у перетині форму з широкими (100–400 м) заплавами, розвинутими по обох берегах ріки. Річище помірно звивисте, досить широке. По обох берегах до р. Малий Куяльник впадають численні широкі, глибокі та довгі яри та балки, утворюючи терасоподібні уступи («миси»), зручні для передісторичного мешкання. Незважаючи на зручне географічне розташування та довгу історію вивчення, досі пам'яток археології тут було виявлено непропорційно мало. Ця робота присвячена реконструкції послідовності епізодів давнього мешкання в районі смт. Цебрикове та особливостям використання території в різні періоди передісторичної доби на прикладі цього мікрорегіону.

Перша згадка про археологічні роботи в цьому районі міститься у рукописі археологічної карти Херсонської губернії, складеної на початку ХХ ст. В. І. Гошкевичем. За ним, неподалік від Цебрикова, поблизу кургану були знайдені бронзовий наконечник стріли, фрагменти орнаментованого посуду та горщик з мідним ножиком всередині. Коли було розкопано сам курган, там містилися розмаїті мідні та залізні вироби. І досі в 1 км на південь від селища на лівому березі Малиго Куяльника у заплаві стоїть курган, розритий «глухою траншеєю» — методом, притаманним позаминулому сторіччю.

Вчитель місцевої школи Г. Г. Маузер знайшов ногайське кладовище, яке розкопувалося 1905 р. Поруч було і «поселення», в ході розкопок якого виявлено дві ями циліндричної фор-

ми та досить пізні речі (полив'яна кераміка та уламки люльок) [1]. Мабуть, йдеться про відомого культурного діяча Густава Маузера (1874–?), який в майбутньому стане редактором кількох німецькомовних газет [2].

Район Цебрикова неодноразово відвідувався розвідками Одеського археологічного музею та Одеського державного університету ім. І. І. Мечникова, які здебільшого фіксували кургани довкола селища [3].

2009 р. під час проведення археологічної розвідки з метою створення карти пам'яток історії та культури на території Великомихайлівського району Одеської області, експедицією Одеського археологічного музею НАН України було здійснено обстеження мікрорегіону біля смт. Цебрикове.

Перші свідчення людського мешкання поблизу смт. Цебрикове можуть гіпотетично датуватися пізнім палеолітом. Так, 2009 р. на південь від смт. було виявлено пункт знахідок кам'яної доби Цебрикове 1 (рис. 1: 3). Він розташований на південно-східному краю населеного пункту, над в'їздом з боку села Цибулівка, на мису лівого берегу р. Малий Куяльник на кургані. Південною полюю кургану проходить дорога від птахоферми до траси Цебрикове-Червонознам'янка. Курган має висоту 2,5–3 м, радіус біля 30 м. Абсолютна висота верхівки кургану — 44 м. На південний захід від нього простежується ледь помітний насип, висотою до 0,5 м, майже повністю розораний. На південно-західній полі кургану та між курганом і дорогою до птахоферми зібрано сім глибоко патинованих кременів, зокрема реберчасту пластину (рис. 2: 4) та вістря, оформлене косим усіченням кінця сколу оновлення площадки нуклеусу (рис. 2: 2).

Вищезгаданий пункт знахідок на кургані, мабуть, є найдавнішим в районі смт. Цебрикове. Досить довга, масивна реберчаста пластина виключає атрибуцію цього місцезнаходження до мезо-неолітичного часу, а особливо індикативними такі вироби є для періоду пізнього палеоліту [4].

Пізній палеоліт змінився добою мезоліту, а останній — часом неоліту. Кременеві вироби пізнього мезоліту та раннього неоліту дуже схожі і їх розрізнення за невеликими колекціями підйомного матеріалу значно утруднене. Довгий час всі колекції мікролітичних кременевих знарядь зі степів Одещини



1 - Мардарівка; 2 - Цебрикове; 3 - Цебрикове 1

Рис. 1. Схема розташування пам'яток в районі смт. Цебрикове.
Топоснова — військово-топографічна карта (3-верстова)
1860–1890-ті рр.

атрибутувалися до пізнього мезоліту. Проте виявлення шматочків архаїчної кераміки на стоянці з мікролітичною індустрією Катаржино 1, розташованої у 20–25 км на південний схід від мікрорегіону вивчення, змушує бути обережнішим в ході визначення культурної належності таких колекцій [5].

Знаряддя праці часів пізнього мезоліту (чи раннього неоліту?) були виявлені у двох пунктах поблизу смт. Цебрикове. Перший з них було відкрито В. І. Красковським 1966 р. На північно-західному краю селища, у нижній частині високого мису правого берегу Фрайбурзької балки та р. Малий Куяльник (рис. 1: 2) ним було зібрано 14 мікролітичних кременевих виробів, які було віднесено до пізньомезолітичного часу [6]. Серед них — неправильно призматичний та конічний нуклеуси, мікролітична скребачка на відщепі. 2009 р. при огляді цього місця було знайдено ще 4 мікролітичних фрагменти пластинок. Мис повністю зруйновано кар'єром, нині перетвореним на звалище сміття.

Другий пункт репрезентовано невеликою колекцією кременевих виробів, зібраних на поселенні доби пізньої бронзи

Мардарівка (рис. 1: 1). Пам'ятка розташована у 5 км на південний захід від смт. Цебрикове та в 4,5 км на південний схід від с. Мардарівка (кол. Магарів Хутір), на низькому (4–5 м) широкому мисі, який похило спускається до Ольгинівської балки, навпроти впадіння до останньої невеликої балки. Мис, на якому було виявлено стоянку, дуже похилий, розорюється. Знахідки доби каменю представлені патинованими та непатинованими артефактами з розщепленого кременю. Вони залягали досить компактно. Кременеві вироби представлені пласким призматичним нуклеусом (рис. 2: 3), 1 ретушованим відщепом, 1 правильним медіальним фрагментом призматичної пластинки (рис. 2: 1), 6 відщепами та 1 уламком. Наявність дуже регулярної пластівчастої техніки відколювання свідчить на користь того, що кременеву колекцію можна гіпотетично атрибутувати до доби пізнього мезоліту чи раннього неоліту.

Тут представлено дві відмінні топологічні позиції стоянок доби пізнього мезоліту — раннього неоліту: на високому мисі та на невеликому уступі поблизу яру. Довгий час важливим критерієм розрізнення мезолітичних і неолітичних пам'яток вважалася їх гіпсометрична позиція. Давно відомо, що в певний період року мезолітичне населення замешкувало і невеликі підвищення поблизу заводнених річок аж до самого берегу річища [7]. З іншого боку, знахідки фрагментів буго-дністровської кераміки на високорозташованій стоянці Гиржеве [8], архаїчної кераміки на таких пам'ятках, як Катаржино 1 (відносна висота 20 м) [5], Карпове (висота 30 м) [9], і перш за все, цілих поселень савранської фази буго-дністровської культури, розташованих високо на плато (Гард 3, Гард 4, Клепана Балка) [10], примушують визнати вірним і зворотне твердження. Високі миси привертали не тільки мисливців-збирачів пізнього мезоліту, але і людей ранньонеолітичного часу; на них жило населення, знайоме з технологією кераміки.

Доба пізнього енеоліту—ранньої бронзи не представлена безпосередньо знахідками поблизу смт. Цебрикове. Тим не менш, оскільки це був час значного будівництва курганів і переважна більшість останніх була зведена саме в цей час [11], то наявність численних курганних груп поблизу смт. Цебрикове свідчить на користь присутності тут людини і у вказаний період.

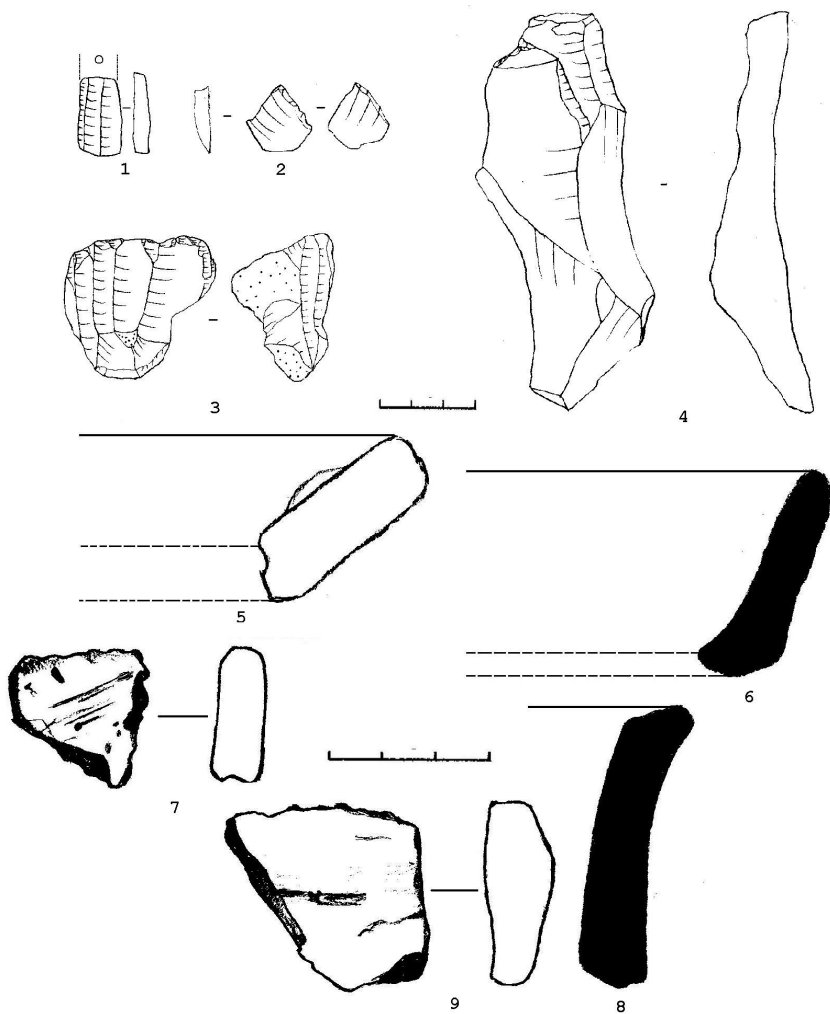


Рис. 2

Лише у добу пізньої бронзи людність сабатинівської культури почала землеробське освоєння степу [12]. Їх характерну кераміку було виявлено неподалік від смт. Цебрикове на вже згаданому поселенні Мардарівка. Матеріали доби пізньої бронзи залягали довгим овальним скупченням, витягнутим вздовж

берегу балки, і представлені 33 фрагментами стінок ліпного посуду, 2 уламками донець (рис. 2: 5, 7) та 1 — вінець. Кераміка поганого обпалу, переважно темно-сіра у зламі. Тісто грубе, погано промішане, з домішками дрібно товченої черепашки, шамоту, піску та органічних решток. Поверхня окремих посудин була добре згладжена, іноді жмутком трави. Орнамент представлено наліпним валиком, трикутним в перетині. Єдиний морфологічно діагностичний фрагмент походить від високогорлої посудини з діаметром горла 11–12 см, сильно відігнутими вінцями та добре лискованою зовнішньою поверхнею. Фрагмент замалий, щоб бути впевненим у формі первинної посудини, але, мабуть, можна припускати, що мова йде про кубок чи кубкоподібну посудину (рис. 2: 5–9). Розташування стоянки доби пізньої бронзи на невисокому підвищенні, безпосередньо біля водостоку яру є цілком природнім та досить поширеним. Землероби цього часу шукали добрих плодючих земель поблизу від джерел води [12].

Мешкання часів ранньозалізного віку в цьому мікрорегіоні засвідчено знахідками на вже згаданому кургані на південний схід від смт. Цебрикове. На верхівці великого кургану, серед глибокої ріллі, виявлено компактне скупчення кісток людини/людей, фрагменти кераміки та виробів з заліза. Найбільша концентрація кісток знаходилася в 5 м на північ від верхівки кургану в глибокій борозні, яка прорізає північну полу кургану зі сходу на захід. Скупчення знахідок мало розміри 2,5×1 м та було витягнуто з заходу на схід — вздовж борозни. Після обробки знахідок виявилось, що зібрані кістки належать двом людям. Зокрема представлені дві однобічні (ліві) плечові кістки, одна з них помітно меншого розміру від іншої. Так само представлені численні фрагменти черепної коробки (коробок), 8 зубів та фрагменти щелепи, фрагментовані хребці, колінна чашечка, які можуть походити з неглибокого впускного поховання або з заповнення грабіжницького лазу центрального поховання [13]. Серед людських кісток були зібрані і кістки коня (плюсна та передплюсна) та вівці (визначення О. П. Серкерської). Наявність кісток ніг коня робить ймовірним припущення про печенізьку належність поховання. Сіроглиняна гончарна кераміка, яка траплялась поміж кістками, представлена фрагментами стінок. Один з останніх має орнамент у

вигляді подвійної прокресленої лінії. За тістом та фактурою, ці посудини могли б належати до IV ст. до н. е. (визначення Н. М. Секерської). Можливо, вони пов'язані з рештками тризни скіфського часу. Поряд було знайдено фрагмент вінця ліпної посудини, орнаментований насічками, і кілька невизначених шматочків виробів з заліза.

Окремі ділянки місцевості мали особливе значення чи то в господарських системах, чи то в ритуальних практиках давнього населення. Кожна популяція, яка освоювала степи Одещини, приносила з собою не тільки свої вироби, а й особливу ментальну карту добре нам знайомих теренів, де важливим був свій характерний саме для них набір місцевостей [14]. Часто такі карти різних суспільств частково перетиналися.

Прикладом такого перетину «ментальних мап» є феномен «стоянок на курганах». Досить часто у степовому Північно-Західному Причорномор'ї кременеві вироби доби палеоліту знаходили біля курганів [15], а часто й безпосередньо в їх настигах в ході розкопок [16], так, як на пункті знахідок Цебрикове 1. Однією з перших згадок про такі пам'ятки слід визнати неопубліковані результати розвідок А. А. Кравченка в долині р. Кучурган на північ від с. Павлівка (1956) [17]. Природно кургани з'явилися пізніше від перебування тут мисливців кам'яної доби, і, можливо, саме роботи з їх зведення і руйнували давні стоянки, переміщуючи артефакти з розщепленого кременю на поверхню. Тим не менш факт частого збігу двох категорій різночасових та різнофункціональних категорій археологічних пам'яток має одержати пояснення.

Скоріш за все, першопричиною вказаного феномену був збіг потреб двох різних спільнот. Скотарі пізнього енеоліту та ранньої бронзи з релігійних міркувань намагалися збудувати курган у найвищій точці довколишнього ландшафту, на домінуючій висоті [18]. Як правило, їм це вдавалося майже з геодезичною точністю. Мисливці пізнього палеоліту обирали ті ж самі пункти як точки з найкращим оглядом для стеження за пересуваннями дичини. При цьому максимально висока точка в окремому ландшафті — це досить визначена територіально латка землі, що і обумовлювало суміщення двох типів пам'яток.

Крім того, визнаючи пріоритет попередньо викладеного пояснення («топографічного»), можна гіпотетично припустити

і дію інших факторів. Так, обробка кременю мала сакральне значення для скотарів пізнього енеоліту — ранньої бронзи, а предмети та продукти розщеплення знаходили використання в поховальному обряді [19]. Цікаво, що у праїндоевропейському словнику терміни на означення неба, сокири, молоту та каменю звучали схоже. На пояснення цьому було запропоновано низку гіпотез [20]. На нашу думку, найпереконливіший зв'язок між цими поняттями досягається через сакралізацію обробки кременю. Сокири виготовлялися з кременю, в тому числі і ударами відбійника-молота. При співударянні кремій виробляв іскру та характерний звук, які природно асоціювалися з громом та блискавкою. Бога-громовержця, можливо, уявляли як небесного майстра з розщеплення кременю. Остання теза знаходить підтвердження у історичній лінгвістиці [21]. І добре відоме народне визначення давніх виробів кременю як «громових стріл» з дивного забобону перетворюється на залишок давніх, повсюдно поширених, господарських та релігійних практик. Тому цілком можливо, що знахідка стародавніх розщеплених кременів на певній площі розглядалася будівниками курганів як додатковий аргумент на користь сакральності місця, обраного для зведення поховального насипу.

Таким чином, археологія району Цебрикова багата на знахідки, має значний потенціал для подальших досліджень і демонструє багатотисячолітню історію заселення благодатного куточку південноукраїнського степу. Розмаїтість рельєфу дала змогу носіям різноманітних господарсько-культурних типів у різні часи знайти сприятливу ділянку терену, яка б підходила для їх потреб. Іноді повний чи частковий збіг таких потреб у відмінні історичні періоди призводив до багаторазових відвідин певної місцини, що, в свою чергу, сприяло формуванню особливих ландшафтних комплексів, які поєднують рештки різного віку і потребують особливої охорони та інтеграції зусиль спеціалістів з різних галузей знань для їх дослідження.

Джерела та література

1. Фабрициус И. Археологическая карта Причерноморья УССР. — К.: 1951. — 130 с.
2. Leibbrandt G. Hoffnungstal und seine Schwaben. — Stuttgart: Richard Wahl Druckerei, 2005.

3. Гудкова А. В., Охотников С. Б., Субботин Л. В. та інш. Археологические памятники Одесской области (справочник). — Одесса: Ренийская типография, 1991. — 184+38 с.
4. Гиря Е. Ю. Технологический анализ каменных индустрий // Археологические изыскания. — 1997. — Т. 44. — 198 с.
5. Пиструил И. В. Стоянка Катаржино 1 и ее место среди памятников позднего каменного века Северо-Западного Причерноморья // Взаимодействие и хронология культур мезолита и неолита Восточной Европы. Материалы международной научной конференции, посвященной 100-летию Н. Н. Гуриной. — Спб.: ИИМК РАН/МАЭ РАН, 2009. — С. 67–70.
6. Красковский В. И. Памятники палеолита и мезолита Северо-Западного Причерноморья (археологическая карта). — К.: Наукова думка, 1978. — 69 с.
7. Дворянинов С. А., Сапожников И. В. О возможной интерпретации двух типов геоморфологического расположения стоянок позднего палеолита и мезолита Северо-Западного Причерноморья // 150 лет Одесскому археологическому музею. — К.: Наукова думка, 1975. — С. 16–18.
8. Станко В. Н. Мезолитическая стоянка Гиржево в Одесской области (1962–1964 гг.) // Советская археология. — 1966. — Т. 2. — С. 96–103.
9. Красковский В. И. Карпово — новый памятник каменного века в долине р. Свинной // Материалы по археологии Северного Причерноморья. — 1976. — Т. 8. — С. 157–161.
10. Товкайло М. Неоліт Степового Побужжя. — Київ: Шлях, 2005. — 160 с.
11. Иванова С. В. Эпоха ранней бронзы Причерноморских степей // *Revista arheologică*. — 2005. — Т. 1. 1. — С. 34–43.
12. Черняков И. Т. Северо-Западное Причерноморье во второй половине II тыс. до н.э. — К.: Наукова думка, 1985. — 170 с.
13. Иванова С. В., Вечинникова Н. Е. Археологические исследования у с. Лиманское // Тезисы Второй областной историко-краеведческой научно-практической конференции, посвященной 200-летию основания Одессы и 25-летию создания УООПИК. — Одесса, 1991. — С. 91–93.
14. Neustupný E. *Metoda archeologie*. — Plzeň: Vydavatelství Aleš Čeněk, 2007. — 206 p.
15. Смольянинова С. П. Карта памятников каменного века степного Побужья // Станко В. Н., Григорьева Г. В., Швайко Т. Н. Позднепалеолитическое поселение Анетовка II. — К.: Наукова думка, 1989. — С. 113–126.
16. Сапожников И. В. Палеолит степей Нижнего Поднестровья. — Одесса: б/и, 1994. — 78 с.
17. Кравченко А. А. Дневник археологической разведки Кучурганской балки от с. Зеленый Гай до Беляевки (Одесская область). — 1955 // Архив ОАМ НАНУ — без номеру.

18. Чмихов М. О. Курганні пам'ятки як явище давньої культури. — К.: НМК ВО, 1993. — 144 с.
19. Разумов С. Н. Кремень в обрядовой практике племен бронзового века. Постановка вопроса // Проблемы археологии и архитектуры. — Донецк–Макеевка, 2001. — Т. 1. — С. 71.
20. Mallory J. P. In search of indo-europeans. Language, archaeology and myth. — London: Thames and Hudson, 1989. — 288 p.
21. Mallory J. P., Adams D. Q. Oxford introduction to the proto-indo-european and the proto-indo-european world. — Oxford: University Press, 2006. — 731 p.

Анотації

Заець Н. А., Киосак Д. В. Материалы к предистории пгт. Цебриково (Гофнунгсталь).

В статье рассматривается проблема ландшафтной приуроченности хозяйственной деятельности и ритуальных практик в праистории на примере микрорегиона в долине р. Малый Куяльник.

Zaets' N. A., Kiosak D. V. Materials to the prehistory of v. Tsebrikove (Hoffnungstahl).

The paper treats the issue of landscape influence on the subsistence and ritual activities in the prehistory. Authors present the survey results of the microregion situated in the Maly Kujal'nyk river valley.

О. М. Звездун

ДО ПИТАННЯ ПРО СТВОРЕННЯ ОДЕСЬКОЇ ОБЛАСНОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ НРУ ЗА ПЕРЕБУДОВУ

У сучасній рухівській історіографії одним із найактуальніших питань залишається вивчення роботи крайових організацій, показ їхнього місця в суспільно-політичних процесах окремих регіонів і в країні в цілому. Створення організацій Руху в різних областях мало свої особливості. Тут по-своєму впливала на рухівський процес взаємодія цілої низки факторів. Серед них: наявність інтелектуальних потенціалів, як проукраїнських, так і антиукраїнських, рівень зросійщення населення, здатність партійного керівництва усвідомити суть політичних змін у суспільстві, наявність осіб, що могли б очолити відповідний процес в області. Свої особливості створення мала і Одеська крайова організація.